

CONCEPȚIA LUI DIMITRE ONCIUL DESPRE STUDIAREA ISTORIEI ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT

CONSTANTIN BURAC

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor înregistrează o schimbare profundă în domeniul istoriografiei românești. Se trecea de la romantismul istoric la cel al criticismului, promovat de „noua pleiadă de istorici”, între care, alături de slavistul I. Bogdan și universalistul N. Iorga, se numără și D. Onciul¹.

D. Onciul, originar din Bucovina, s-a născut într-o familie de români, la Straja, la 26 octombrie 1856, în apropierea mănăstirii Putna, unde tatăl său, preot și predicator de seamă, l-a dus adeseori la mormântul marelui domn Ștefan cel Mare (1457 – 1504). Studiile primare și liceale le-a făcut la Cernăuți, la aceleași școli pe care cu puțin timp înainte le frecventase și marele poet M. Eminescu. Cele universitare le-a urmat timp de trei ani (1876 – 1879) la tânăra Universitate din Cernăuți, având ca profesor pe Ioan G. Sbiera, pe care le-a continuat apoi la Viena, pentru specializarea în istorie. Între profesorii de renume pe care i-a avut amintim pe Theodor von Sickel, cu valoroase contribuții în diplomatică, pe Carl Rieger la paleografie și sigilografie, Heinrich Zeissberg la interpretarea izvoarelor istorice, Franz Miklosich la limba slavă, Johann Urban Jamik pentru limbi romanice etc.

După luarea examenului de capacitate și obținerea titlului de doctor în științe istorice, D. Onciul a fost numit profesor la Liceul de băieți din Cernăuți (1885 – 1887), după care s-a mutat la Școala normală, unde a funcționat până în 1896².

Tinărul licențiat a căutat să îndeplinească activitatea didactică cu cea de cercetare științifică, obținând o bursă de studii pentru specializarea academică la universitățile din Viena și Berlin³, unde a cercetat în același timp și arhivele

---

1. Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice. 1864 – 1885*, Iași, 1978, p. 55.

2. Teodor Balan, *Dimitre Onciul. 1856 – 1923*, Cernăuți, 1938, p. 8 – 12.

3. A. Sacerdoțeanu, *Viața și opera lui Dimitre Onciul*, în Dimitre Onciul, „Scriseri istorice”. Ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 22.

de aici în legătură cu istoria românilor, mai ales a Bucovinei⁴, despre care a și scris unele studii⁵ mai mult cu caracter didactic, cum avea să le considere într-o scrisoare către Iacob C. Negruzzi⁶. Preocupările sale științifice au adus multă lumină în „misteriosul originei noastre”⁷, mai ales a întemeierii statelor medievale românești, care i-a adus recunoșterea științifică academică, fiind ales la 1 iunie 1889 membru corespondent al Academiei Române, ca mai târziu, la 11 aprilie 1905, să devină membru plin.

Întors la Cernăuți, intransigentul istoric a intrat în conflict cu inspectorul școlar al Bucovinei, care a susținut promovarea unui candidat, în ciuda respingerii acestuia de către comisia pentru examenul de definitivat la limba română din care făcea parte și D. Onciul. Tânărul dascăl, dându-și seama de incompatibilitatea sa cu autoritățile austriece, presimțind că nu va putea să-și continue activitatea din pricina politicii antiromânești a acestora din urmă, s-a gândit că cel mai bine ar fi să plece pentru a se stabili în România. Dorința i s-a împlinit neașteptat de repede, mai ales, că tocmai în această perioadă a fost scos la concurs un post de profesor la catedra de „Istoria și literatura românilor până la Mihai Viteazul”, la Facultatea de Litere din București, pe care a ocupat-o cu sprijinul junimiștilor T. Maiorescu și A.D. Xenopol, unde, mai târziu, a devenit și decanul acesteia în 1919.

Spre sfârșitul vieții a îndeplinit mai multe funcții: în 1919 președinte al Comisiei monumentelor istorice; în 1920 a fost ales primul președinte al Academiei Române, fără a fi om politic cum era obiceiul, ci „numai ca om de știință”; ca în 1922, deși grav bolnav, să fie cel dintâi președinte al Comisiei consultative heraldice, înființată atunci.

Severul istoric s-a impus în istoriografia românească prin două mari și dificile probleme fundamentale a istoriei noastre: una privește continuitatea și locul de formare a poporului român, iar cea de a doua se referă la procesul de formare a statelor medievale românești, a căror concluzii, chiar dacă nu sunt totdeauna acceptate de istorici, totuși ele s-au impus, mai ales, prin erudiția și critica severă a tuturor izvoarelor istorice cunoscute la data respectivă.

Concepția lui D. Onciul despre istorie este exprimată în una din prelegerile de deschidere a cursului de Istoria românilor, de la începuturile carierei sale universitare⁸. În general profesorul crede că „Domeniul istoriei nu este prezen-

4. Teodor Balan *op.cit.*, p. 61.

5. D. Onciul, *Zur Geschichte der Bukovina*, in „Program der K.K. Obergymnasium”, Czernowitz, 1887, 29. p.

6. I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I, Junimea. Scrisori din anii 1867 – 1915, către ..., București, 1931, p. 2120.

7. V. Pârvan, *La mormântul lui Dimitre Onciul*, în idem, „Memoriale”, București, 1923, p. 89.

8. Dimitre Onciul, *Introducere despre noțiunea și caracterul istoriei în general cum și despre concepția istoriei naționale în special*, în idem, *Studii de istorie*. Studiul introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 181 – 191.

tu, ci trecutul, care a dat naștere prezentului”, iar „scopul final al istoriei ca știință este de a face să înțelegem prezentul prin cunoștința trecutului”⁹. Totuși, ideile lui Onciul se încadrează, în componentele ei generale, în aceleași coordonate acceptate de generația sa. El consideră, ca și majoritatea istoricilor din perioada sa, că această știință, conform problematicii pe care o cuprinde, se compune, pe de o parte din existența unei „istorii generale”, prin care înțelegem astăzi istoria universală, iar pe de alta din „istoria specială”, adică istoriile popoarelor. Referitor la aceasta din urmă istoricul o consideră că „este cea mai importantă din punctul de vedere al științei și din cel al societății”¹⁰. Eruditul profesor afirmă fără echivoc, dacă ținem seama de locul și epoca în care a trăit, că „știința istorică nu poate să se dezvolte decât într-un anumit stat cu putere de viață și cu un fundament de conștiință națională pronunțată”¹¹.

Istoria ca disciplină de învățământ, prin excelență educativă, este considerată de istoric materia cea mai în măsură să contribuie la formarea în rândul tinerilor a unor puternice sentimente față de statul în care s-au născut și maturizat ca cetățeni, să contribuie la dezvoltarea „conștiinței de responsabilitate față de stat”¹² și „servește din punctul de vedere al societății mai mult pentru educațiunea politică”¹³. Pentru înțelegerea fenomenelor istorice Onciul le pune în strânsă conexiune cu diferiți factori istorici, cum ar fi „așezarea geografică” din care a rezultat unitatea politică în jurul „fortăreței naturale”, „platoul Transilvaniei”, „mediul etnic” în care au importanță deosebită „vechile și îndelungatele noastre legături politice și bisericești cu Peninsula Balcanică”, „calitatea rasei” care arată în poporul român „o națiune eminentamente politică”, precum și „acțiunea personalităților istorice” (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul etc.) a căror lumină „o reflectează asupra prezentului”¹⁴.

De modul cum se face instruirea unui popor, de cum sunt înțelese statul și problemele sale, depinde „mersul înainte” al aceluia popor. În acest context D. Onciul ajunge la concluzia că, într-un sistem de criterii de apreciere a valorilor comunităților umane, „Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația sa”¹⁵.

9. Idem, *Cuvânt la deschiderea cursului de istoria românilor în 26 aprilie 1918*, București, 1918, p. 5. Cu prilejul inaugurării cursului de Istoria românilor din noiembrie 1905, D. Onciul își încheie prelegerea spunând că „A cunoaște trecutul spre a înțelege prezentul, prin ceea ce din trecut s-a păstrat până în prezent, aceasta este istoria.” (D. Onciul, Onciul. *Factorii istorici ai formării și dezvoltării statului român*, în idem, *Studii de istorie*, p. 231.).

10. Idem, *Studii de istorie*, p. 186 – 187.

11. *Ibidem*, p. 187.

12. Idem, *Istoria românilor*. Curs stenografiat de Henri Sthal, București, p. 15.

13. *Ibidem*.

14. Idem. *Factorii istorici ai formării și dezvoltării statului român*, în idem, *Studii de istorie*, p. 227 – 230.

15. Idem, *Studii de istorie*, p. 187.

Domeniul ei de studiu încorporează „istoria națională” și cuprinde prezentarea vieții uni „anumit popor, o anumită națiune”, adică prezintă spre cunoaștere o „comunitate ce constituie un popor”, în cazul nostru al românilor, constituit istoricește, care spre deosebire de celelalte comunități sociale libere (culturale, politice etc.) este „cea absolut necesară, și în asemănare cu ele, cea mai esențială”¹⁶.

Importanța studierii istoriei la D. Onciul nu vine numai dintr-un impuls al romantismului istoric ci și dintr-o necesitate interioară, care a cunoscut nedreptate și asprimea autorității străine. Ea este argumentată și susținută de însăși evoluția istorică a „statului român”, comparativ cu statele din sud-estul Europei. Între acestea românii „s-au menținut totuși în greaua luptă pentru existență, continuând fără întrerupere o viață de stat a lor proprie”¹⁷. Ei au constituit, de la căderea Imperiului bizantin (1453) până la ridicarea Imperiului rusesc, un adevărat „scut al bisericii răsăritului și adăpost al tradițiilor ei”¹⁸, dar și un zid împotriva „uraganului turcesc și celorlalte furtuni care au dărâmat statele creștine ale Peninsulei Balcanice și, în cele din urmă, chiar viteaza Ungarie și pe falnica Polonie, sumeții noștri suzerani de altădată”¹⁹.

D. Onciul recomandă celor care se vor apleca asupra istoriei românilor să cuprindă, nu numai pe cei care erau incluși între niște hotare politice, cum era regatul din vremea sa, ci și pe cei din afara acestora a căror „legături strânse de sânge, legături culturale ne unesc în prezent, ca și în trecut, și nu vor înceta de a ne uni și în viitor !”²⁰.

De asemenea, reprezentantul școlii istorice critice de la noi, chiar dacă împărtășește modul de prezentare a istoriei românilor pe perioade, nu este totdeauna de acord cu limitele propuse acestora de înaintașii săi, Gr. Tocilescu și A.D. Xenopol. El consideră că la împărțirea istoriei românilor de către cei doi, de altfel renumiți profesori și istorici, au predominat criteriile care nu oricând se justifică. Astfel, Gr. Tocilescu a luat ca puncte de reper în stabilirea limitelor perioadelor istorice „mai mult momente externe”²¹, iar A.D. Xenopol a pus la baza acestora criteriul cultural, care nu concordă, ca tendință de manifestare în timp, cu împărțirile stabilite²².

16. *Ibidem*.

17. Idem, *De la întemeierea Principatelor până la epoca lui Ștefan cel Mare*. Curs de Istoria românilor, 1905 – 1906, București, p. 3.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*, f. 2.

20. Idem, *Studii de istorie*, p. 190.

21. Aurelian Sacerdoțeanu, *Introducere*, Dimitre Onciul, „Studii de istorie”, p. 31.

22. Dimitre Onciul, *Epocile istoriei române și împărțirea ei*, în idem, „Opere complete”, tomul I. *Originile Principatelor Române*. Ediție critică adnotată de A. Sacerdoțeanu, București, 1946, p. 15.

Istoricul, pentru a fi în concordanță, totodată, și cu noua programă școlară²³ referitoare la editarea și predarea istoriei în instituțiile de învățământ, propune, pentru înțelegerea mai bine a proceselor istorice de către tineri, următoarele perioade:

1. etapa preistorică sau cum îi place s-o denumească „etnografia țărilor dunărene înainte de romani”²⁴; D. Onciul susține că istoria dinainte de cucerirea romană „nu-i istoria noastră și trebuie tratată numai ca etnografie introductivă pentru priceperea evenimentelor de la cucerirea și colonizațiunea romană în aceste părți”²⁵;

2. istoria veche a românilor, „cuprinzând formarea poporului român și pregătirea lui pentru o viață politică proprie”, adică până la întemeierea Principatelor Române, cu „patru subdiviziuni, fiecare de câte 3 – 4 secole”²⁶, perioadă acceptată de toată lumea;

3. istoria Principatelor până la unire, cu „două perioade de întindere aproape egale; perioada vechilor dinastii până la moartea lui Mihai Viteazul și perioada domnilor din diferite familii până la întemeierea noii dinastii”²⁷, adică până la Carol I; și

4. istoria română contemporană²⁸, caracterizată ca o perioadă de „renaștere națională, care ne-a adus Unirea și Dinastia”²⁹.

El justifică că la fundamentarea acestei împărțiri a adoptat criteriile politice, care sunt „esențiale în caracterizarea perioadelor istorice”³⁰. În delimitarea fiecărei perioade istorice a românilor a pornit de la „dezvoltarea sau manifestarea sa ca națiune”, ci nu după „influențe străine”³¹.

Totodată, Onciul afirmă că perioadele stabilite „concordă și cu istoria românilor din afară de statul național”³². De exemplu, el arată că întemeierea

23. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 25 - 26.

24. *Ibidem*.

25. Idem, *Studii de istorie*, p. 25. În cel mai vechi curs păstrat după notele stenografice ale lui Henri Sthal din 189-8 – 1899, istoricul – profesor, vorbind despre împărțirea istoriei românilor, adoptă afirmația lingvistului lui Franz Miklosich, care susține că „Originea naționalității române este în acea epocă timpurie, când piciorul romanului a călcat pentru prima dată pământul Illyricului” (cf. D. Onciul, *Opere complete*, I, p. 17). Spunând că „punctul de plecare al istoriei române nu poate să fie altul decât de la originea poporului român ca popor de ginte latină” (D. Onciul, *Istoria românilor*. Curs 1898 – 1899, p. 20.).

26. Idem, *Epocele istoriei române și împărțirea ei*, p. 17 - 18.

27. *Ibidem*, p. 21.

28. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 31.

29. Idem, *Istoria României contemporane*. Curs de Istoria românilor, 1905 – 1906, București, p. 26.

30. Idem, *Curs de Istoria românilor*, București, 1919, p. 26.

31. *Ibidem*, f. 30.

32. Idem, *Istoria României contemporane*. Note stenografice luate după cursul predate de domnul profesor D. Onciul. 1905-1906, București, p. 19.

dinastiei Basarabilor în Țara Românească, când se încheie istoria veche și începe istoria Principatelor, „coincide cu stingerea dinastiei Arpazilor în Ungaria (1301), o epocă din cele mai însemnate în istoria românilor de peste munți”³³, concomitent cu derularea, la românii de peste Dunăre, a procesului dispariției „dinastiei românești a Asanizilor (1257), după care Impeiiul româno-bulgar de până atunci a devenit stat bulgar”³⁴. Același lucru se întâmplă și la anul 1866, considerat ca limită de început a epocii contemporane, când începe o „nouă situație politică a românilor din regatul ungar, creată prin dualismul austro-ungar de la 1867 încoace”³⁵.

Așadar, în opinia lui D. Onciul, periodizarea istoriei românilor propusă, „concordă în modul cel mai perfect posibil, nu numai cu dezvoltarea politică a statului român, ci mai mult sau mai puțin și cu cea a poporului român întreg”³⁶.

Problema centrală, care definește însă concepția lui D. Onciul, în care se observă experiența lui ca dascăl de istorie de peste un deceniu, privește, nu modul de predare separată a istoriei Țării Românești și Moldovei pe perioade istorice, ci și prezentarea acestora unitar. Profesorul bucovinean susține că, „deși avem două state cu organizație mai mult sau mai puțin identică, există totuși o legătură destul de puternică, care face ca istoria lor să aibă legături istorice neîntrerupte. Această legătură în dezvoltarea lor istorică, din care a rezultat unirea lor într-un singur stat, trebuie s-o avem în vedere la tratarea istoriei române”³⁷.

În consecință, D. Onciul propune tuturor dascălilor de istorie în a „trata istoria ambelor țări surori prin legătura firească, ... cum fiecare din aceste două țări au evoluat spre forme de organism al statului român și al națiunii. Totodată, trebuie să avem în vedere că în primul plan va sta neapărat personalitatea cea mai importantă din epoca pe care o studiem”³⁸.

De exemplu, istoricul prezintă istoria românilor de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor sub semnul personalității celei mai importante a lui Mircea cel Bătrân, considerând că atât „istoria Moldovei cât și a românilor din afara granițelor poate fi tratată în legătură cu dezvoltarea istorică din Țara Românească”. Apoi locul acesteia va fi luat, după D. Onciul, de „o altă personalitate puternică a vremii, Alexandru cel Bun al Moldovei”³⁹.

33. *Ibidem*.

34. *Ibidem*.

35. *Ibidem*.

36. *Ibidem*, f. 21.

37. Idem, *Istoria românilor*. Curs 1909 – 1910, București, p. 10.

38. *Ibidem*, 1920 – 1921, p. 246.

39. *Ibidem*.

În concluzie, fondatorul criticismului de la noi propunea ca prezentarea istoriei românilor să nu se facă fragmentată, în funcție de provinciile istorice, ci unitar, pentru că locuitorii spațiului carpato-danubiano-pontic, în momentele cele mai dificile, au acționat și conlucrat întotdeauna la realizarea unității sale statale. Cele mai convingătoare elemente, care pot fi invocate doar printr-o simplă enumerare în susținerea acestei idei, sunt cele legate de limbă, obiceiuri, religie, tradiții, viață economică, instituții etc. Acestea sunt completate cu acțiunile comune ale românilor în plan politic, cum ar fi participarea la apărarea împotriva dușmanilor comuni, începând cu tătarii, otomanii, ungurii, polonii și terminând cu rușii. La baza lor stau miile de izvoare documentare interne și externe, izvoarele narrative etc. pe baza cărora s-au scris numeroase studii și lucrări de sinteze.